

Hatvan legszebb szecessziós épülete - volt

A fenti talányos cím kétségkívül az 1903-ben átadott állami polgári fiúiskola épületére illik leginkább, amely az akkori Grassalkovich úton, a volt baromvásártéren épült fel. Jelen állítás igazáról mindazok meggyőződhetnek, akik a 2010-ben megjelent Hatvan képes levelezőlapok tükrében című könyvet lapozgatták, és elértek a 111. oldalra, ahol *A helyi középfokú oktatás bölcsője* fejezetrész kezdődött. Ebben sorra vettem a fiú polgári iskola, a leány polgári iskola létrejöttét, majd a reálgimnázium, gimnázium bemutatásával folytatódott az ismertetés. Ebből már bárki kitalálhatta, hogy a mostani Bajza Gimnázium épületéről esett szó abban a fejezetrészben. Maga a könyv – mint ahogy a címe is sugallta a település múltját elevenítette fel régi képeslapok bemutatásával. Amikor megfogalmazódott a könyv ötlete, akkor nem egy szokványos, képeslapokat időrendi sorrendben egymás mögé soroló bemutatás szerepelt a céljaink között, sokkal inkább egy építéstörténeti fázisokat megmutató, szakszerű leírásokkal megspékelt kötet előkészületeit tettük meg. Sőt kifejezett céljaink között szerepelt, hogy nemcsak az adott épület változásait dokumentáljuk, hanem annak környezetét is szemléltetjük, ily módon pedig képet kaphattunk Hatvan fejlődéséről is.

Amikor a középfokú iskolai oktatás hátterének kialakulását kutattam, akkor bizony elég sok fehér folt maradt, sőt az épülettörténeti leírásban is csak megemlíteni tudtam, hogy az épület tervezője Lechner Ödön egyik tanítványa lehetett nagy valószínűséggel. Mindezt arra alapoztam, hogy 1989-1992 között Nagy István hatvani restaurátor jóvoltából részt vehettem a budapesti Postatakarékpéntár épület-felújítási programjában. Ez a Hold utcai épület tekinthető Lechner Ödön főművének, és a négy év során az épület részletrajzai, mozaik vázlatai ott voltak a kezünkben. A helyi Batthyányi úti „műteremben” – ahogy magunk között neveztük azt a helyiséget –, ahol az épület mozaik díszítéseit újra elkészítettük, 1x1 cm-es illetve 2x2 mm-es négyzet alakú olasz üvegmozaik rudak felvágásával és kirakásával. Napok, hetek teltek el egy-egy nagyobb lélegzetű virágmotívum kirakásával, ugyanis Lechner a maga sajátos stílusát kialakítva létrehozta, megteremtette virágmotívumok, illetve ornamentális díszítések felhasználásával a magyar szecessziót.

A pesti Postatakarékpéntár homlokzatán lévő mozaik díszítések, az első képen lévő 35 méter magasan, az attikafalon, a másik képen lévő pedig a 4. emelet magasságában csodálhatók meg, mint a magyar szecesszió legszebb alkotásai

Szóval éveken keresztül ebben a szépségbe gyönyörködhettem, miközben megismerhettem a létrejöttét, a keletkezéstörténetét. Így amikor a fent említett könyv kapcsán először megpillantottam a hatvani épületről egy képeslapot, azonnal tudtam, hogy Hatvan első szecessziós épületét látom magam előtt. Tehát tisztában voltam a tervek inspiráló hátterével, de sajnos akárhol kerestem, nem találtam meg a tervező nevét. Ami nem véletlen, ugyanis maga az épület szépséges mivolta nem sokáig létezett. 1931-ben átépítették, és a homlokzati részről minden szecessziós elemet eltávolítottak.

Sokáig foglalkoztatott a tervező, a kivitelező személye, és egy szerencsés véletlen nyomán találtam meg kérdéseimre a válaszokat. Most ezt szeretném Önökkel megosztani, egyben, felelevenítve a mai Bajza Gimnázium létrejöttét, építéstörténetét.

Ugorjunk vissza a XIX. század végére:

Az 1907-es képeslapon az 1894-ben átadott „palotaszerű iskolaház” épülete

Kezdjük mindjárt azzal, hogy Hatvan főterén 1894-ben felépített „palotaszerű iskolaház” 24 tantermében, másodikként megindulhatott az állami elemi népiskolai oktatás. (Elsőként ugyanis a másik városrészben Új-Hatvanban – akkor még így írták le –, 1877. március 1-én avatták fel a Hatvan-Vasúttelepi Magyar Királyi Elemi iskola két tantermes földszinti épületét. És mivel a modern kori iskolarendszerben úgy hívták őket, hogy 1-es sulis, meg 2-es sulis, ezért nagyon sokan azt gondolták, hogy az építési sorrendjük után kapták neveiket az oktatási intézmények. Pedig ez pont fordítva volt.) Szóval ezen rövid kitérő után ott tartunk, hogy elindult az elemi népiskolai oktatás, „Hatvan a tanügynek” áldozva megcselekedte, amit megköveteltek a hatvani polgárok. Csakhogy ezek a népek, egyre inkább szorgalmazták, egy polgári fiú iskola létrehozását is. Így történetesen, hogy a Kossuth téri iskola földszintjén és az emelet nyugati frontján az elemi iskola osztályai, míg a keleti szakaszán a négyosztályos polgári fiúiskola kapott helyet induláskor. Ám ahogy egyre nagyobb igény mutatkozott nemcsak a hatvaniak, hanem a környékeliek részéről is a fiúgyerekek iskoláztatására, úgy vált egyre nehezebbé a kétféle iskolatípus és az eltérő korosztályok „együtt élése”.

Erre jó példa a Hatvani állami polgári iskola 1898-1899-es értesítői kötetében megjelent közlemény is:

„Iskolánk elhelyezésének ügye.

Sajnos, hogy iskolánknak még mindig nincs külön helyisége, hanem az elemi iskola épületében vagyunk kénytelenek meghúzódnunk. Addig, míg négy osztályú volt iskolánk, csak betudtunk valahogyan rendezkedni, de most hat osztállyal ez alig lehetséges. A lefolyt tanévben is vándoroltatni kellett az V. osztályt, mert ezt, a rajzterembe helyeztük el, s ha valamelyik osztálynak rajzórája volt, amaz kénytelen volt ennek a helyére költözködni, ez pedig hátráltatja, sőt megakasztja nemcsak a helyes és szigorú fegyelműt, de a tanításnál is helyrehozhatatlan zavarokat okoz. Több ízben tettem [– írja mindezt Bolla János igazgató úr –] ugyan jelentést úgy a királyi tanfelügyelőséghez, mint a gondnoksághoz, kérve, hogy hassanak közre a külön épület megvalósításánál, mert a legközelebbi tanévben a VI. osztályt – helyiség hiányában – elhelyezni sem tudjuk.”

Sajnos a község vezetése a Heves vármegyei segítség hiányában nem tudott érdemben változtatni az áldatlan állapoton. A következő tanévben ugyan felcsillant némi remény, amiről a következő 1899-1900. évi értesítő így ír:

„Iskolánk elhelyezésének ügye.

Rendkívül nagy akadály iskolánk felvirágzására az, hogy nincs külön helyiségünk. A város 1894-ben épített ugyan díszes palotát az elemi iskola számára, ebben adtak át 4 tantermet s a szükséges mellékhelyiségeket a polgisk céljaira, minthogy azonban iskolánk már a múlt tanévben hat osztályúvá fejlődött ki, csak a legnagyobb szorultsággal és nehézséggel tudtunk berendezkedni, egyik osztálynak mindig vándorolnia kellett, ez pedig nemcsak zavarja a helyes fegyelmezést s a tanítást, de sok esetben meg is akaszthatja.

Kir. tanfelügyelőnk ugyan mindent elkövetett, hogy Hatvan város képviselő testülete tegyen eleget a magas közoktatási kormánnyal között szerződés ama pontjának, mely kötelezi a várost, hogy a polgári isk céljaira vagy alkalmas telket adjon vagy építsen még két külön tantermet és téli tornahelyiséget. A képviselő testület kir. tanfelügyelőnk közbenjárására fel is ajánlott 1225 m² nagyságú területet, melyen, ha azt a közoktatási kormány is elfogadja, talán már a jövő iskolai éven föl fog épülni a polg. iskola palotája.”

Elkezdődtek a tárgyalások és egyeztetések a Kultuszminisztériummal, a vármegye vezetőivel, a királyi tanfelügyelővel. Berényi István községi bíró minden tőle telhetőt megtett a probléma rendezése érdekében. Nemcsak a község elöljárói, de a tanácsbeliek is érezték a helyzet tarthatatlanságát, és úgy tűnt elhárult minden akadály az építkezés megkezdése előtt.

Az 1900-1901-es Hatvani állami polgári iskola értesítői immáron így fogalmaz:

„Iskolánk elhelyezésének ügye.

Nagy akadálya volt iskolánk még inkább felvirágzásának azon körülmény, hogy az eddig az áll. elemi iskola épületében volt elhelyezve. Nagy panaszra nem lehetett okunk mindaddig, amíg iskolánk hat osztályúvá ki nem fejlődött, de ez az 1898/99. tanévvel bekövetkező, csak nagy szorultsággal tudtunk berendezkedni, úgy, hogy egyik osztálynak mindig vándorolnia kellett, ami pedig - tudni való - nemcsak a helyes fegyelmezésre, de a tanítás menetére is zavarólag hat. Azonban (...) ezen abnormális állapot is már nem sokára megszűnik.

Ugyanis a vallás- és közoktatásügyi miniszterünk Ő Nagyméltósága 84 ezer koronát volt kegyes eldörányozni egy új polgári isk. épület felállítására, melyhez az 1225 négyzetöl nagyságú területet Hatvan városnak iskolaiügyünkért áldozatra kész képviselőtestülete ingyen ajánlotta fel. Már épül a higienia és pedagógia minden követelményeinek megfelelő polgári iskola s legnagyobb valószínűség szerint már az ősz folyamán be fog költözhetni iskolánk a tudomány ez új, díszes csarnokába. ...”

Az építkezés sajnos nem haladt olyan ütemben, mint ahogy azt a közlemény írója szeretne volna, de a lakosság nagy örömmel konstataulta, hogy látványos dolgok történnek. 1901. április 14-én így írt a Hatvan és Vidéke hetilap:

„A régi barom vásártéren építendő állami polgári iskola tervei elkészültek. A monumentális épület homlokzatán a magyar címerrel egészen magyar stílusban lesz építve. Teteje majolikából készül. Lesz benne artézi kút vízvezeték minden osztályban, szóval: a mai kor követelményeinek teljesen megfelelő modern épület fog lenni, s ami fő, ez év szeptemberére már készen kell lennie.”

Azért ez a hírlapíró kollégától merész állítás volt, hogy az áprilisban még csak a tervekről ír, miközben pedig szeptemberi elkészültséget vizionált. Az iskola értesítője viszont nem volt ennyire szűkszavú a saját jövőjüket illetően, hiszen az 1901-1902-es tanévről írva ezt hozza:

„Iskolánk új épülete.

... iskolánk a jövő 1902-1903. tanévet már méltó, palotaszerű új otthonában kezdi meg. Az új épület a Grassalkovich utcában, nyugalmas helyen épült, BAUMGARTEN SÁNDOR, bpesti műépítész kitűnő tervei szerint; az építéssel a magas ministerium WELLISCH HUGÓ, budapesti mérnököt és építési vállalkozót bízta meg. Intézetünk új épülete imponáló arányaival, stylusában megnyilatkozó magyaros motívumaival nemcsak legszebb díszvárosunknak, de mint népoktatási célokra szolgáló épület, párját ritkítja egész Heves megyében.

Az építkezés költségei mintegy 140.000 koronára rúgnak, az iskolai telek területe 1225 négyzet öl, főhomlokzata 50 m hosszú. A földszinten díszes lépcsőházon kívül el van helyezve két tanterem, az igazgatói iroda, a tanári szoba, a négyszobás igazgatói lakás és a szolgálólakása a mellékhelyiségekkel. Itt van azonban a 162 m² alapterülettel bíró tágas tornacsarnok, melyet OHEROLY JÁNOS áll. képezdei tornatanár szerel föl, hogy az úgy a modern pedagógiai, mint egészségi, gyakorlati czélszerűségi és szépséget szempontra a legteljesebb mértékben megfeleljen.

Az emeleten van továbbá négy tágas tanterem, a szertár- és könyvtárhelyiségek és a 6.30 m széles, 15.64 m hosszú díszes rajzterem. Az intézetbe vízvezeték van beszerelve.

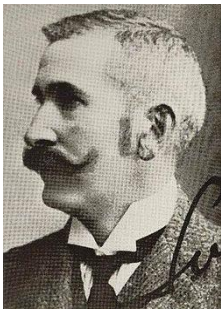
Ezen a Hoffmann Mór által kiadott lapon látható az iskola neve a bejárat felett, illetve a rajzalon a magyar kiscímer mozaikból rakott képe

A képviselőtestület által adományozott telken – amelynek akkori értéke 20.000 forint volt –, nem haladtak olyan ütemben az építők, mint az elvárható lett volna. Így ugyanaz a periodika csak az 1903. szeptember 6-i számában tudta közreadni az örömhírt: „Az újonnan épített állami polgári iskola felavatási ünnepélye október 17-én lesz megtartva.” Viszont az átadási ceremóniáról tudósító lapok egy szóval sem tesznek említést az építkezést ténylegesen végző cégről. Ahhoz, hogy megtudjuk mi állhat ennek háttérében meg kell ismernünk az épület tervezőjének életrajzát.

Sajnos ezek a források nem álltak a rendelkezésemre a képeslapos könyv készítésekor, de a Hatvany Lajos Múzeumbaráti Kör egyik budapesti kirándulása során, amikor is a Vakok Intézetét látogatták meg, egy idős úr, aki kiválóan ismerte azon épület tervezőjének, Baumgarten Sándornak az életművét, akkor felhívta a hatvani csoport figyelmét arra, hogy a

hatvani gimnázium épülete is az ő keze munkáját dicséri. (Kiss István Péter Tanár Úr szíves közlése volt.) Közben egy más irányú helytörténeti kutatás során Nagy Nándor fellelte a fent idézett értesítőket, amelynek egyik száma megerősítette a szóbeli közlést. Megvolt tehát a nyom, amin el lehetett indulni.

Nézzük tehát, mit tudunk az épület tervezőjéről:

Baumgarten Sándor Dunaföldváron született 1864. január 21-én. Elemi iskoláit szülőhelyén, míg közép- és felsőfokú tanulmányait Budapesten végezte. A m. kir. József Műegyetemen 1886-ban kapta kézhez építész oklevelét. Már a tanulmányai során kiderült, hogy egy igen tehetséges és szorgalmas szakember, ezért a kor egyik legszínvonalasabb építészirodájának az invitálását elfogadva kerül a Steindl Imre – Hauszmann Alajos – Weber Antal építőművészek fémjelezte irodába. Itt dolgozik több éven keresztül, miközben tanulmányúton járt Németországban, Franciaországban majd Olaszországban. Mesterei a tanulmányaikat még külföldön – elsősorban Bécsben, Berlinben ill. Párizsban végezték – és szemléletmódjukra a romantikából eklektizáló, majd historizmusba hajló építészeti stílus jellemezte. Az új nemzedék is ebben a stílusban kezdi el a munkát, de alig néhány éven belül olyan hatások érik őket, amely már teljesen új stílust kíván tőlük. Ők már a pesti műegyetemen sajátították el a szakma fortélyait, és a saját bőrükön érzik, hogy az 1890-es évekkel elkezdődő korszak a hazai modernizáció hajnala. Átalakulóban volt minden, a gazdaságtól az iparig, a bank- és pénzügyvilágtól az üzleti szféráig, az oktatástól az egészségügyig, sőt megváltozott az emberek életformája is, amely másféle lakótereket igényelt. A millenniumra készülve hatalmas építkezések kezdődtek Budapesten, de országszerte is. Minisztériumi, közigazgatási és igazságügyi paloták, oktatási- és egészségügyi intézmények sokasága, bankok és biztosítóintézetek székházai nőttek ki a földből, színházak, múzeumok születtek, üzletházak, vásárcsarnokok, vasúti és postaépületek gombamód szaporodtak a hazában. És emellett hatalmas bérházak tömegei, lakóvillák, polgári családi házak váltak nélkülözhetetlenné. Az építészet minden területén – épületigény, épületfajták, építési módok és új technológia – változás következett be, miközben korszerű építészeti anyagok és szerkezetek – öntöttvas, üveg, hengerelt acél, beton, majd később a vasbeton – térhódítása, sőt igényesebb burkoló és díszítőanyagok – faragott kövek, burkolótégla, gipsz- és kerámiaelemek, díszítőfestés – volt megfigyelhető, és tetten érhető az újabb épületeken.

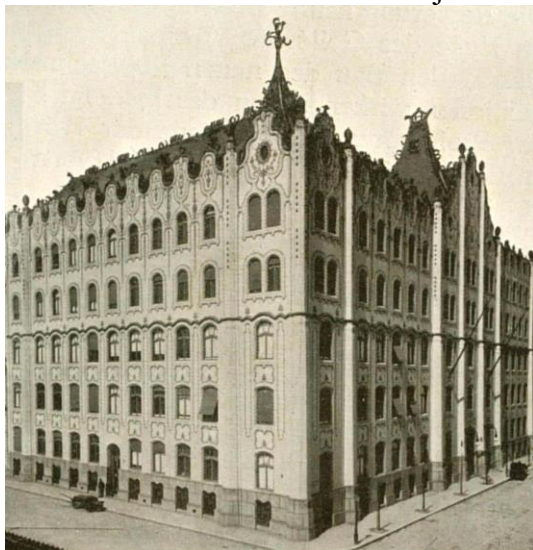
Ebben a közegben találta meg helyét az évfolyamában igen tehetségesnek tartott Baumgarten Sándor, aki a kultuszminisztérium iskolaépítési törekvéseit látva társult Herczegh Zsigmond kultuszminisztériumi főmérnökkel, és innentől elsősorban oktatási intézmények épületeit tervezték közösen. Önálló irodájukat 1891-ben nyitották meg, ahol egyrészt mintaterv sorozatot hoztak létre kisdédóvók és népiskolák számára, másrészt egyedi terveket készítettek (helyenként egyházi megbízásból) elemi iskolák, polgári iskolák, felső leányiskolák,

kereskedelmi és felső kereskedelmi iskolák, bábaképzők, tanító-, tanítónő- és óvónőképzők, gimnáziumok, főgimnáziumok és főreáliskolák létesítésére. A fenti funkciójú egyedi terveiből 305 valósult meg, amiből 37 óvoda, 118 elemi iskola, 45 gimnázium és más középiskola, 21 tanítóképző és 84 egyéb tanintézetet (polgári fiú- és leányiskola, kereskedelmi és felsőkereskedelmi iskola, bábaképző illetve siketnéma intézet) született.

A Budapesti Tudományegyetem központi neobarokk épülete

Kezdetben mestereik historizáló neobarokk stílusú épület terveit igyekeztek tovább gondolni, erre legjobb példa a mai ELTE központi épülete az V. kerületi Egyetem téren, amelynek építését 1897-ben kezdték meg, és 1900-ban fejezték be. Közben Baumgarten életében, munkájában egy sorsdöntő változás következett be. A Pártos Gyulával, egykori évfolyamtársával 1899-ben összekülönböző, akkor már elismert építésznek számító Lechner Ödönnek helyet biztosított építész műtermében. A magyaros szecesszió stílusjegyeit megteremtő építész akkor már túl volt a Magyar Iparművészeti Múzeum és Iskola tervein, sőt az akkor nagy vitákat kiváltó épület is állt már. 1899-ben a Vakok Állami Intézete terveinek elkészítését is Lechner Ödönre bízta, aki neki is fogott. Ám akkor kiderült, hogy a Postatakarék budapesti székházának tervpályázatát megnyerte, ezért a tervkezdeményeket átadta Baumgarten Sándornak, és neki fogott a később élete főművének tekintett Postatakarékpénztár épület komplexum tervezésének (1900-1901). Az épület funkcionalitása, központi fekvése, no és méretei miatt is jobban izgatta az idős építészt. A munkába bevonta Baumgartent is, akivel közösen dolgoztak a terveken. 1900-ban kezdődött az építkezés, és másfél év alatt fel is épült a hatalmas, monumentális épülettömb. A sikert az idős mester aratta le, mindenhol élete főművének tekintett székházra hivatkozva az ő neve jelent meg, és forrt össze azóta is az épületével.

A Postatakarékpénztár épülete a Hold utcába

Megnézve a postatakarék épületét, amelynek tervezésébe Baumgarten is tevékenyen közreműködött, megállapíthatjuk, összehasonlítva későbbi középületeinek terveivel nagyfokú egyezést fedezhetünk fel. Az utána tervezett iskolaépületein már mindenhol megjelennek a rizalitos megoldások, a hullámos párkányok, az íves ablakok, a hatalmas síkfelületeket finoman megtörő függőleges téglaszalagok, és persze a díszítő elemként használt színes Zsolnay kerámiák.

A Vakok Intézete napjainkban

Közben Baumgarten Herczeg Zsigmondot bevonva elkészítette a vakok oktatási céljait szolgáló gyönyörű palota terveit, majd a kivitelezés során is ott állt a grandiózus épület megvalósításán dolgozó több száz fős iparos-csapat mögött. Így alig öt év alatt, 1899-1904 között felépült a szecessziós épület, miközben az építészpáros már a szomszéd telken megvalósuló Erzsébet Nőiskola tervein dolgozott. Napjainkban ez az épület a Teleki Blanka Gimnázium otthona.

De térjünk vissza a hatvani épület születéséhez:

Tehát a fentiekből is kitűnik, hogy a Baumgarten-Herczeg páros, és az általuk foglalkoztatott, vezetett tervezőiroda névtelen alkalmazottainak tömege nem pihent, hanem Lechner nyomdokán elindulva sorra készítette a kiválóbbnál kiválóbb iskolai terveket. Ezek között az elsők egyike lehetett a volt hatvani fiúiskola, amelynek tervei, mint írta a korabeli újság 1901-ben elkészültek. Maga az épület csak 1903-ra lett készen, aminek a csodájára jártak a népek.

Ezen az 1908-ból származó lapon mintha csak a fővárosi Postapalota előtanulmányát látnánk egy kissé leegyszerűsített formában. A homlokzat két szélét a magyar folklórkincs virágmin-táját idéző attikafal uralja falpillérekkel kihangsúlyozva. A sarokrizalitos téglából kiképzett dombordízes féloszlopok zárják le, tetejükön harang formájú, süveges pirogránit díszítő-

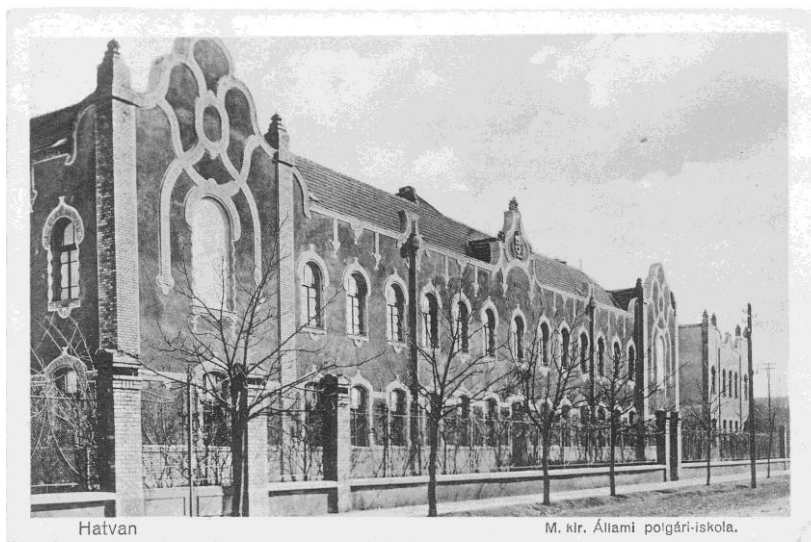
elemekkel, amelyek a pécsi Zsolnay gyárból származtak. Ekkor választják meg az iskola igazgatójának Clementis Zsigmondot, aki 1924-ig töltötte be ezt a posztot.

Az épület földszintje fölött végigfut egy dombordízes téglapárkány, amely a maga egyszerűségében is szépen tagolja az épületet horizontális síkon. Az első emelet lezárásaként gazdagon díszített koronázópárkányt alkalmaztak, amelyet két helyen az esőgyűjtő csatorna motívuma tör meg. A bejárati díszes zászlótartó fölött a M. Kir. Állami Polgári Iskola felirat látható, amit a középső attikafalon kerámiából készült „kis” magyar címer zár le vertikálisan. Itt érdemes megjegyezni, hogy a több évtizeden keresztül ez az iskola jelentette az elemiből kikerülő tanulóknak a tovább tanulási lehetőséget. A polgáriban szaktantárgyakat már specializált szaktanároktól tanulhatták a tehetősebb szülők gyerekei, sőt nyelvi oktatás is volt. A lányokat ekkoriban még épület hiányában délután ugyanitt oktatták. Azonban a Hatvan és Járása hetilap 1923. július 8-i számában már ezt írta: „...a képviselőtestület június 30-i rendkívüli közgyűlésén határozatot fogadott el a polgári leányiskola felépítéséről, amennyiben erre a célra megkapják a 25 millió korona állami támogatást”. Ám újabb két évnek kellett eltelnie az előre lépésig.

A homlokzatok tagolását szépen kiemeli az ablakok keretbe foglalására szolgáló alsó és felső téglasor. Míg a Postapalotánál két oldalt mozaikos díszítést alkalmaztak, addig itt az alsó ablak-sor oldalai egyenes záródásúak, a felsők viszont vakolatból kiképzett hullámos záródásúak. Talán csak a tetőzet az, ami valószínűleg a pénzhiány miatt lett egyszerűbb, hisz a tervekben még mázas majolika tetőborítás szerepelt, de a lapon már egyszerű cserépfedést látunk. Érdekesség, hogy ezen az 1920-as évek elején készített lapon látható az épület jobb oldalán lévő földszintes rész, amelyben azt a bizonyos tornatermet kialakították.

Ezen az 1928 körül készített lapon már a mellette felépült leány polgári iskola épülete is látható

A Hatvan és Vidéke 1925. szeptember 20-i számában arról írt, hogy: „A képviselőtestület tegnap rendkívüli közgyűlésén megszavazta a polgári leányiskola építésének költségét, 584 millió koronát. Az építést a legolcsóbb ajánlatot tevő Ring cég nyerte el, s az új épület a polgári fiúiskola mellett, azzal egy vonalban lesz.” A terveket a fiú polgári homlokzatát is figyelembevéve Ring Kálmán készítette. A Hatvan és Járása lap 1926. október 10-i számában már arról tudósított, hogy: „Október 3-án vasárnap lett átadva a polgári leányiskola új épülete.” Mint a mellékelt 1928-ban megjelent lapon is látszik, a külön álló épület szépen harmonizál a fiú polgári iskola szecessziós homlokzatával. A leányiskola igazgatója – 1906-os magániskolai indulásától 1917-ig, amikor községi kezelésbe került az intézmény, majd ezt követően is – Niedermüllerné Pákh Margit volt.

1927. évi változások

Az állami reáliskola létesítésekor a település képviselő-testülete LXXX/1927. számú határozati jegyzőkönyve alapján „vállalta az iskola fűtését, világítását, takarítását és az épület nyári nagyszüneti gondozását. A szertárak fejlesztésére évenként ezer pengőt fizet, gondoskodik a tantermek bebútorozásáról, felszereli padokkal, táblával, tanári asztallal és szekrénnel.” Ezzel egy minőségi lépést tett a nagyközség vezetése a korszerű középfokú oktatás megteremtése érdekében. A magyar hagyományokon alapuló szecessziós ornamentális díszítéssel szépen harmonizálnak a homlokzati kerítésoszlopok szecessziós bélélei is, amire külön ügyelt a tervező. Az 1929-es felvétel idején már a polgári fiúiskolások kiköltöztek az épületből a villanytelep helyiségeibe. Mint a következő felvételen már olvasható, és a homlokzaton lévő felirat is tanúsítja – Kir. Állami Reál Iskola – már új „lakói” voltak az épületnek Klebelsberg Kunó kultuszminiszter jóvoltából. Ő volt az, aki megígérte, ha személyi titkárát Szinyei Merse Jenőt országgyűlési képviselővé választják Hatvanban, akkor megfontolja egy középfokú tanintézmény megnyitásának lehetőségét.

Az intézmény 1931-től reálgimnáziumként működött, de az ötödik évfolyam belépésével szűknek bizonyult az épület, és ekkor született meg az a sajnálatos döntés, hogy az eddigi épületre ráhúznak még egy újabb emeletet. Ezzel megpecsételődött a szecessziós épület sorsa, amely így elvesztette hajdani szépségét. Pénz szűkében minden építészeti megoldás a

leegyszerűbb formára redukálódott, a felújításra szoruló díszítéseket inkább leverték, a bonyolultabb, nagyobb szaktudást igénylő javításokat leegyszerűsítették.

1931-ben emeletet húztak a hajdani szecessziós épületre, és íme az „eredménye”

Az 1931-es átépítés után megjelent lapon a meglehetősen jellegtelen homlokzatú épület. A felvétel érdekessége viszont az új kialakítás: M. Kir. Állami Reálgimnázium felirat fölé ide került át a magyar címer középről. Az átalakított szecessziós iskola koronázópárkányának pirogránit épületdíszzeit a kerítés oszlopokra helyezték át.

Az épületben tehát 1927-től a reáliskola, 1931-től reálgimnázium, míg 1935-től gimnázium működött, felvéve Klebelsberg Kunó nevét. Az iskola épülete 1931-től, szervezeti felépítése 1935-től nem változott a II. világháborúig. Sőt 1942-től már két első osztályt kellett indítani, a jelentkezések megszorodása miatt.

Az épület szomorú története után térjünk vissza a tervezőkhöz:

Baumgarten és Herczeg a hatvani polgári iskola terveivel egyidőben dolgozhattak még két újpesti elemi iskola tervein is. Nézzük csak meg, hogy a volt Bay Zoltán Elektronikai, Gépészeti Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet (Újpest, Lőrincz utca 40.) mennyiben hasonlít a hatvani épülethez. Illetve ugyanez igaz a mai Bródy Imre Gimnáziumra (Újpest, Attila u. 8-10.) is.

Az Újpesten lévő, volt Bay Zoltán Szakközépiskola és Szakmunkásképző Intézet épülete

Akkoriban a tervező-, ill. építési irodák 2-3 vezető építész irányításával működtek, és mellettük nagyságuk, illetve foglalkoztatottságuk függvényében kettő, de akár 10-15 műépítész is dolgozott, akik a főnökök iránymutatása alapján végezték el az „aprómunkát”, pauszra varázsolták a megálmodott épület részletrajzait. Az ő munkamegosztásukban Baumgartené volt a tervezési szakirány, míg Herczegé inkább a szervezési, irányítási folyamat.

1908-ban hirtelen megszakadt közöttük a gyümölcsöző együttműködés. Hogy mi történhetett kettejük munkakapcsolatában nem tudni, de hirtelen irányváltással Baumgarten Sándort kinevezték a Vallás- és Közoktatási Minisztérium építészeti osztályának vezetőjévé, mely tisztelet 1911-ig tölti be, utána pedig királyi közalapítványi igazgató lett.

Majd jött az I. világháború, amely nyomán a jól prosperáló, gazdasági tekintetben fejlődést mutató, európai léptékben mind területét mind lélekszámát tekintve jelentős Magyarország a világégést követően egy nehézségekkel küzdő, mind területileg, mind lélekszámában megfogyatkozott, hitét veszített ország lett. Ugyan a háborús események jelentős mértékű fizikai rombolást az ország megmaradt részeiben nem okoztak, viszont az újonnan meghúzott határokon túli területekről több mint egy millió ember érkezett az új élet reményében. És őket, akár csak az itthon lévőket jobban sújtotta az a lelki rombolás, az a reményvesztettség, kétségbeesés, amely a növekvő munkanélküliségből, az áldatlan lakhatási viszonyokból, a mind nehezebbé váló életkörülményeiből fakadt.

Minimálisra csökkentek az építkezések, haldoklott az építőanyag ipar, halódtak az infrastrukturális fejlesztések. A szakmából az I. világháborút követően, mikor már a szecessziótól való elfordulás vált egyre „korszerűbbé”, sokan már nem is voltak hajlandók váltani, és inkább lemondtak arról, hogy terveket készítsenek. Lechner Ödön 1914-ben bekövetkezett halála, illetve az I. világháború okozta konjunktúra következtében az építkezések száma jelentősen lecsökkent az országban. A világégést követően elinduló és döcögösen haladó újjáépítés során a magyar szecesszió követőiként elkönnyvelt idősebb építészek egyre inkább azt tapasztalták, hogy ez az irányzat „kiment a divatból”. Baumgarten több pályatársa, akikkel közös volt a lechneri formanyelvük, illetve gondolkodásmódjuk – Körössy Albert Kálmán, Komor Marcell, Jakab Dezső, ill. a korai munkáit tekintve Lajta Béla, s részben Vágó József, illetve Sebestyén Artúr is –, képesek voltak megújulni, és az új építészeti irányzat szerint újra munkához látni. Az egyszerű vonalvezetésű, szikárabb kivitelezésű épületek kerültek előtérbe, ez vált „korszerű új irányzattá”. Sokan nem tartották ezt követendőnek, így számukra már csak kisebb középületek, családi házak maradtak feladatul. Többen voltak, akik ezt visszalépésnek tekintették, és ennek hatására már nem kívántak váltani, felhagytak a tervezéssel, érdeklődésük másfelé fordult. Így volt ezzel Baumgarten is, aki életének hátralévő éveiben más vállalkozásba fogott, és teljesen felhagyott az építészettel.

Csak érdekességképpen szűkebb pátriánkat Heves megyét nézve Baumgarten Sándornak az alábbi tervei valósultak meg: báró Barkóczy Sándor recski kastélyának és kápolnájának terveit még ő maga készítette, és az építkezést is ő vezette. A csányi katolikus templom már Herczeg Zsigmonddal közös tervek alapján épült fel, és úgyszintén a gyöngyösi állami polgári leányiskola is. Egerben a felső leányiskola, valamint az állami főreál iskola is együttes munka eredménye. És, hogy tovább fokozzuk: testvérvárosunkban, Kézdivásárhelyen az állami polgári leányiskola szintén a Baumgarten-Herczeg típustervek alapján épült fel.

A gyöngyösi állami polgári leányiskola épülete

Baumgarten Sándor Budapesten, 1928. május 31-én hunyt el, sírja a budapesti Fiumei úti temető Nemzeti sírkertjében található. Elment tehát egy kiváló építész, aki több mint 300 középülettel gazdagította a magyar építőművészet, az oktatásügy, és azon kívül több százezer honfitársunk életét, akik hosszú évtizedek során az ő általa tervezett, funkcionalitásában, szépségében megfogant tanintézményekben kóstoltak bele a tudás gyümölcsébe. Sokuk emlékezetében megőrződött, fennmaradt a neve, de számtalan esetben nem is tudták, nem is tudják kinek köszönhetik mindezt. Kérdezhetnénk: vajon a különböző épületekkel kapcsolatos újságcikkekben, leírásokban, sőt az avatásokról készült beszámolókból – mint ahogy a hatvani példát is látjuk –, miért nincs megemlítve a tervező, illetve a kivitelező személye? Vajon mi lehetett ennek az oka?

Nagy valószínűséggel Baumgarten soha nem járt Hatvanban, Herczeggel közös művüket legfeljebb a későbbiekben csak képen láthatta, ugyanis az épületre nem egyedi terv készült, hanem az általuk létrehozott típustervekből választhattak ki egyet a megrendelést végző előljárók. Ezért van az, hogy a Hatvani állami polgári iskolai értesítő 1901-1902. számában jelennek csak meg a tényszerű adatok az építkezéssel kapcsolatosan. Másrészt gondoljunk bele: a XX. század fordulóján gombamód megvalósuló, általuk tervezett oktatási illetve vallási célokat szolgáló középületek mindegyikéhez felmérési, megtekintési céllal valóban elutazhattak? Ha felidézzük a hatvani fiúiskola tervezése körüli időszakot – Postatakarék-pénztár, Vakok Intézet, Erzsébet Nőiskola, a két újpesti elemi iskola –, és még mennyi és mennyi feladat várta őket?! Ha figyelembe vesszük az akkori utazási lehetőségeket, az évszakok szerinti megközelíthetőségi viszonyokat, akkor mondjuk a felvidéki Riecnicára vagy Ratkolehotára, avagy mondjuk a vajdasági Péterváradra mennyi idő alatt juthattak volna el a tervezők? Miközben mindhárom településen van általuk tervezett középület, és a községek közötti távolság több ezer kilométerre tehető.

Tehát nem volt véletlen az sem, mint ahogy az 1901-1902-es értesítőben olvashattuk, hogy „az építéssel a magas ministerium WELLISCH HUGÓ, budapesti mérnököt és építési vállalkozót bízta meg.” Vagyis az ő feladata volt a Kultuszminisztérium által rendelt, Baumgarten és Herczeg közös vállalkozásában elkészített számtalan típusterv közül, amelyből a hatvani előljárárság kiválasztotta a neki tetszőt, annak a helyi adottságokra történő adaptálását elvégezni, engedélyeztetni. Utána pedig az ő feladata volt az építkezés megszervezése, majd irányítása is.

De ki is volt Wellisch Hugó?

Ezen kérdés megválaszolását Nagy Nándor jegyzeteivel tudom megvilágítani, aki a Békés című társadalmi és közgazdasági hetilap 1889. augusztus 4-i számában talált rá erre a hírre:

„A gyulai folyami mérnöki kir. hivatali kötelékében álló Wellisch Húgo kir. mérnök, hivatali állásáról lemondván, az államszolgálatból kilépett és Budapestre költözvén, ott mint építési vállalkozó mérnök fogja elismert szép tehetségét érvényesíteni. Wellisch Húgo alig egy évig tartózkodott körünkben, de akikkel csak érintkezett előzékeny, megnyerő modora s szeretetreméltóságával igen sokakat hágy vissza, kik legkellemetesebben emlékeznek rá s őszinte sajnálattal fogadják Gyuláról való eltávozását.”

A Pápai Közlöny, 1898. november 6-i számában már ezt olvashattuk róla:

A pápai polgári leányiskola építése.

Mult számunkban hírt adtunk azon örvendetes tényről, hogy a polgári leányiskola építése kezdetét vette, most azzal toldjuk meg, hogy a munka serényen foly s ha az idő kedvező lesz ugy még ez évben tető alá kerül. Az építéssel Wellisch Hugó budapesti mérnök és vállalkozó lett megbízva, ki a helybeli dohánygyár építése körül is nagy érdemeket szerzett. Az építés ellenőrzésével az állam a veszprémi államépítészeti hivatal mérnökét Forster Gyulát bízta meg, ki állandóan városunkban fog tartózkodni.¹

Ebből tehát már látható, hogy Wellisch, mint a minisztérium kinyújtott keze tevékenykedett az oktatási épületek megvalósításánál.

A képen Wellisch Emil áll, és mellette ül Wellisch Hugó

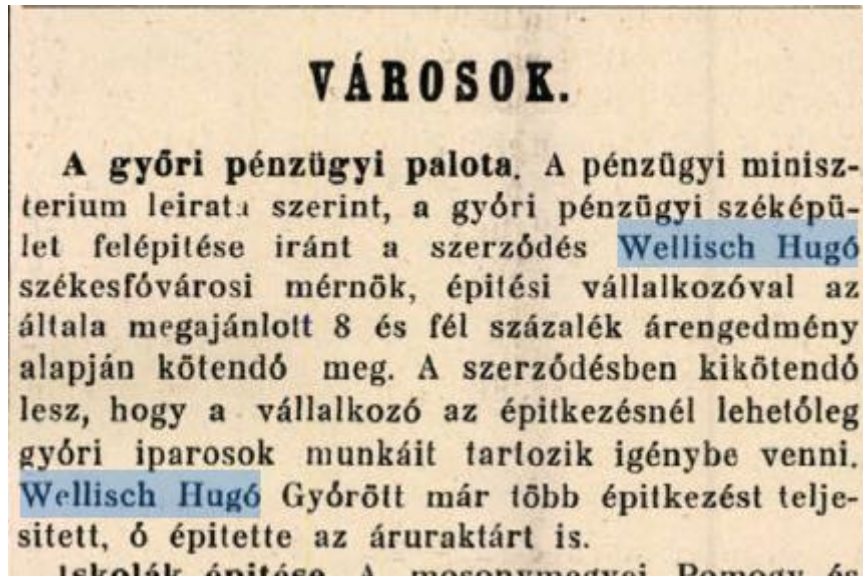
1903-ban, amikor ugye még javában folyik a hatvani fiúiskola építése, hiszen csak október 17-én lesz majd az átadása, már az ország másik végében, Győrben is dolgozik.

Royal - Vörös Csillag - Rába

... új szálloda építésébe fogott Meixner Mihály.

Az építésre a megbízást Wellisch Hugó budapesti mérnök és építési vállalkozó kapta meg. Wellisch beszerezte a városi tanácstól a szükséges közterület foglalásokat és 1903. augusztus közepén elkezdte az építést. A következő év nyarán már a földszint teljesen elkészül.²

Szintén győri hír a Gazdasági Mérnök lap 1903. január 25-i számában lát napvilágot:

A hír érdekessége, hogy nagy valószínűséggel helyben is ugyanilyen módon történhetett a polgári iskola építkezésének lebonyolítása. Azaz helyi iparosokkal kellett együtt dolgoznia. Így amikor azt feltételeztem, hogy az iskola építkezésénél nagy valószínűséggel a helyi Ring cég kőművesei és pallérai közreműködtek, akkor nem jártam messze az igazságtól.

Tehát összegezve, hogy miért is lehetett oly szűkszavú a hatvani sajtó az iskola építkezésének vonatkozásában? – akkor a fentiek szolgálhatnak magyarázatul. Típussterv alapján folyó kiválasztás, budapesti építésirányító, aki közben az ország más pontján is saját érdekeltségében dolgozik, miközben a helyi építési cég mintegy alvállalkozóként végzi a munkálatokat. Tehát azért ez magyarázatot adhat az elhallgatásra, illetve az építkezés lassúságára is, amelyre több sajtóorgánus is felhívta akkoriban a figyelmet.

Mindez persze nem homályosítja el Hatvan első szecessziós épületének szépségét, amelyről ma már csak múlt időben beszélhetünk.

És azért még egy hatvani adalék zárásképpen: a MÁV a mai Gárdonyi Géza utca végén álló, a valamikori Hatvan állomáson létesítendő vontatási laktanya építési munkálataival szintén Wellisch Hugót bízták meg annak idején. Sőt a szakértelmét mi sem bizonyítja jobban, Pásztó vasútállomásának 1898. évi tervezési és kivitelezési munkálatai szintén hozzá köthetőek.

Wellisch Hugó 1918 március 11-én hunyt el.

Iskolatörténeti adalék a végére – csupán a pontosság miatt

²Jana József: A lövöldöző „Levélhordozó”. Jegyzetek Győr történetének lapjaihoz - Városi Levéltári Füzetek

A volt Gayger-féle házat vásárolta meg Mezey István ny. bujádi uradalmi számtartó, és itt alakította ki az iskola internátusát 1937-ben, a gimnáziumtól nem messze (a mai zeneiskola épületében). Később 1958-ban itt kezdte meg működését az Állami Zeneiskola (ma Balassi B. utca 36. szám alatt), amelynek első igazgatója Böze Tibor volt. Szintén 1937-ben nyílt meg Turi Ilona kereskedelmi iskolai tanárnő államilag engedélyezett gyors-gépíró iskolája is a leány polgári épületében.

A II. világháború során az épület tűzérési találatot kapott, majd 1944. november 25-től a front elvonulása után szovjet hadikórházak telepítettek ide. A tanárok saját lakásukban, később a belvárosi iskolában, illetve az újhatvani ferences kolostorban folytatták a tanítást. A gimnáziumot 1948-ban „keresztelték át”, ekkor vette fel Bajza József nevét. A leány polgári épületében 1946–1949 között az Állami Kereskedelmi Középiskola, 1949–1950 között az

Állami Közgazdasági Gimnázium, 1950–1951-ben Állami Közgazdasági Középiskola, 1951–1956-ig pedig a Közgazdasági Technikum Közlekedési Tagozatként működött.

A mai Hatvani Bajza József Gimnázium épülete

Utána a Bajza Gimnáziumhoz csatolták, de csak az 1960-as években kötötték össze a két épületrészt egy folyosóval. Az 1967-ben induló újhatvani gimnáziumba átkerült közgazdasági képzés után 1969-ben indult a Bajzában egészségügyi szakközépiskolai oktatás, amely 2007-ig biztosította a helyi kórház számára az ápolónői utánpótlást. A „fordulat évétől” Hatvan közoktatása jelentős mértékben átalakult, iskolák születtek, majd szűntek meg, de a Bajza József Gimnázium azóta is töretlenül működik. 2008-ban a két különálló épületrész minden szintjét összekötötték egy üvegtáblákkal kialakított épületrésszel. Falai közül diákok ezrei kerültek ki, akik az élet számos területén bebizonyították, hogy azok az alapok, amelyeket ebben az alma materben szereztek, szilárdak és megingathatatlanok.

Bacsa Tibor